

محلۀ سراب

موقعیت محلۀ سراب در مشهد قدیم

وضعیت محلۀ سراب در مقایسه با کل شهر

ناقصین	خانه‌های اجاره‌ای	خانه‌های وقفی	فقراء	اغنیاء	پیشه‌وران	رعایا	نوکران آستانه*	نوکران دولت*	جمعیت	منازل	
۴۱	۲۴	۴۷	۹۸۹	۱۱۷۵	۴۷۲۷	۶۲۶۸	۶۰۵	۸۹۵	۵۷۲۸۷	۷۶۶۶	کل شهر
۷	۲۱	۱۳	۱۶۷	۲۲۷	۵۵۷	۹۳۳	۱۲۸	۲۱۸	۹۸۴۷	۱۲۵۷	سراب
۱۷/۰۷	۸۷/۵	۲۷/۶۵	۱۶/۹	۱۹/۳	۱۱/۸	۱۴/۹	۲۱/۱۵	۲۴/۲۴	۱۷/۷۴	۱۶/۳۹	درصد

ویژگی محلۀ سراب: اعیان‌نشین، بالای شهر (بلند آب)، فرهنگی و حکومتی.

امکانات رفاهی، خدماتی، کارگاهی و مذهبی محلۀ سراب

کارخانه‌های شعرافی و شالبافی	باغ	آب انبار	حمام	کاروانسرا و تیمچه	تکیه	مسجد	
۱۳۷	۹۷	۵۱	۴۹	۴۹	۵۹	۹۴	کل شهر
۱۲	۲۱	۱۰	۱۵	۵	۱۴	۱۴	سراب
۸/۷۵	۲۱/۶۴	۱۹/۶	۳۰/۶۱	۱۰/۲۰	۲۳/۷۲	۱۴/۸۹	درصد

*- نوکران دولت و آستانه‌ای هر محلۀ برگرفته از فهرست ویژه «نوکران دولت» و «آستانه‌ای» است، که در فصل «مشاغل دولتی و آستانه‌ای ...» فراهم آورده‌ایم. بدین سبب عموماً با رقم کلی «نوکران»، اعم از دولتی و آستانه‌ای، در محلات مزبور متفاوت است.

مردم محله سراب

این محله اعیان‌نشین واقع در قسمت مرتفع و بلند آب شهر (محل مظهر قناتهای عمده مشهد، خصوصاً قنات نیمه مقدس سناباد)، شامل ارگ شهر و محله حکومتی و اعیانی چهار باغ هم بوده است. بدین سبب والی خراسان، وزیر وی، متولی آستان قدس و مقامهای بلند پایه حکومتی و مذهبی در این محله ساکن بوده‌اند. متقابلاً از یهودیها و غرشمارها کسی در این محله سکونت نداشته است. وجهه علمی - فرهنگی محله سناباد هم بارز بوده است، چنان‌که اغلب طبیبان، جراحان، و کسانی چون معلم، روزنامه‌نویس، کتابفروش، محرر و خوشنویس در این محله می‌زیسته‌اند. بدین سبب درصد نوکران و خدمه دولت و آستان قدس در این محله بالا، و رعایا و پیشه‌وران آن کم بوده است. همچنین باغها، حمامها و تکیه‌های محله سراب از درصد بالایی برخوردار بوده اما کاروانسراها و تیمچه‌های آن نسبت به دیگر محلات کمتر بوده است.

خانه‌های اجاره‌ای این محله که عموماً توسط سران آواره و وظیفه‌خوار افغانی و نوکران و عمال حکومتی اجاره می‌شده به شکل قابل ملاحظه‌ای بیشتر از خانه‌های اجاره‌ای دیگر محلات بوده است (۲۲ خانه از ۲۴ خانه). خانه‌های وقفی محله سراب نیز فراوان، اغنیاء آن بیشتر از حد متعارف و فقرایش کمتر بوده‌اند.

صاحبان مشاغلی چون درویش، دعوا خر، سائل، فالبین، لوطی، مارگیر، باجگیر و مطرب در این محله سکونت نداشته‌اند، در عوض امام جمعه و اغلب مجتهدان و ائمه جماعات و سران طوایف هزاره و تیموری و حکام ولایات خراسان (مثل سهام‌الدوله و عمادالملک)، و متولی مسجد جامع گوهرشاد ساکن محله سراب بوده‌اند. در سالهای بعد هم گسترش بخشهای اعیان‌نشین شهر مشهد از سوی همین محله سراب به طرف بالا دست (غرب) بوده است.

افراد متشخص و احتمالاً قابل شناسایی محلۀ سراب

- ۶- ملا آقا بزرگ / پیشنماز، ردیف ۲۲۴.
۷- ملا محمد رضا / پیش خدمت باشی آستانه، غنی، ردیف ۳۴۷.
۸- ... خواجه روشنایی / ردیف ۴۱۰ (خواجه روشنایی نام مزار و گورستانی در مرز محلۀ سراب با سرشور بوده، که در حدود چهار راه خسروی فعلی قرار داشته است).
۹- نواب اوگتای قاآن میرزا / نوکر دیوان، غنی، ردیف ۴۱۹ (وی ظاهراً همان کسی است که پدر زن ناصرالدین شاه و در سال ۱۳۰۰ قمری رئیس کتابخانه آستان قدس رضوی بوده است، رک: تاریخ شهر مشهد، ص ۳۸۶).
۱۰- علیمردان خان / نوکر دیوان، غنی، ردیف ۴۴۴. وی احتمالاً همان علیمردان خان سرتیپ ردیف ۴۶۳ است، که در ردیف ۱۵ محلۀ سرشور هم خانه داشته است.
۱۱- علیمردان خان سرتیپ / نوکر دیوان، متمول و مالک (وی احتمالاً علیمردان خان تیموری است)، ردیف ۴۶۳.
۱۲- آقا محمد حسن / ناظر [آستانه]، ردیف ۴۹۳.
۱۳- میرزا عباس خان / وکیل ...، نوکر دولت، ردیف ۶۲۱.
۱۴- میرزا رضی / همقلم آستانه، ردیف ۶۰۲ (برای احوالش بنگرید به شجره طیبه، ص ۲۲۲)
۱۵- محمد اکبر خان / کلانتر (کلانتر محله)، غنی، ردیف ۶۵۵.
۱۶- میرزا حسن / امین وظایف، نوکر دیوان، ردیف ۷۴۸.
۱۷- آقا خان محلاتی / (؟)، رعیت، مجاور، ردیف ۷۴۹.
۱۸- میرزا عبدالله / حکیم فوج، ردیف ۷۵۹.
۱۹- حاجی میرزا داوود / مشرف کتابخانه مبارکه [آستانه]، غنی، ردیف ۸۲۴ (بنگرید به شجره طیبه، ص ۲۲۴).
۲۰- یوسف خان هزاره / سرتیپ (رئیس طایفه هزاره، که در سال ۱۳۰۰ و زمان سفر ناصرالدین شاه به مشهد صدساله بوده است، تاریخ شهر مشهد، ص ۳۸۴)، ردیف ۸۰۷.
۲۱- میرزا رضای لشکر نویس / نوکر دیوان، غنی، ردیف ۸۵۲.
۲۲- میرزا موسی / مستوفی آستانه، غنی، ردیف ۸۸۲.
۲۳- ملا مهدی / منجم باشی، رعیت، ردیف ۸۹۳.
۲۴- آقا سید حسن / پیشنماز، ۹۰۳.

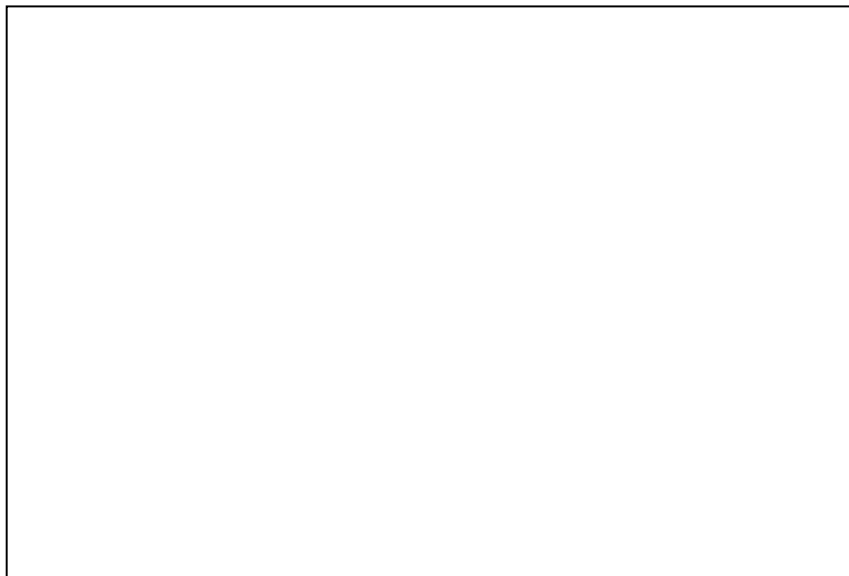
- ۱- بیست و شش تن ردیفهای ۱ تا ۲۶ / محلۀ همگی از رجال سیاسی - مذهبی شهر و عموماً شناخته شده یا قابل شناسایی هستند* (مثل رکن الدوله والی، مستشار الملک وزیر و مؤتمن الملک متولی باشی ...).
۲- حاجی میرزا بابا / مستوفی آستانه، ردیف ۲۸. نیز بنگرید به ردیف ۱۲۱۹.
۳- یار محمدخان ایلخانی / نوکر دیوان، متمول و مالک، ردیف ۵۲. (ظاهراً غرض یار محمدخان سهام الدوله بجنوردی است، رک: تاریخ شهر مشهد، ص ۳۹۵).
۴- آقا میرزا داوود / فرانس باشی آستانه، متمول، ردیف ۱۵۳ (نیز ردیف ۲۰۶).
۵- امیر پنجه / رئیس قشون مأمور دولت (که در خانه اجاره‌ای ساکن بوده است)، ردیف ۲۲۱. غرض از امیر پنجه شاید «عباسقلی خان درگزی میرپنج» بوده باشد که پس از دفع فتنه سالار (۱۲۶۶) از زعمای دولتیان در مشهد بوده است (تاریخ شهر مشهد، ص ۳۳۰) و یا سهام الملک (سفرنامه رکن الدوله، ص ۴۷).

* - از جمله در تاریخ علمای خراسان (عبدالرحمن مدرس، تصحیح محمدباقر ساعدی، مشهد، طوس، ۱۳۴۱ خ) که در سال ۱۲۹۴ قمری تألیف شده افراد زیر نیز معرفی شده‌اند: فرد ردیف ۴ در ص ۱۲۳ / ردیف ۵ در ص ۱۵۹ / ردیف ۶ در ص ۱۲۹ / ردیف ۷ در ص ۱۲۳ / ردیف ۹ در ص ۲۵۷. نیز در مطلع الشمس، ج ۲، شرح حال بعضی از این رجال و علماء آمده است: رکن الدوله، در ص ۳۷۸ و ۳۷۹ / مؤتمن الملک، در ص ۳۷۸ / فرد ردیف ۴ (حاجی نصرالله مجتهد) در ص ۶۹۰ / ردیف ۵، در ص ۶۸۷ / ردیف ۷ در ص ۳۷۸ / ردیف ۹ در ص ۶۹۰ / ردیف ۱۴ در ص ۶۹۱. ایضاً بنگرید به شجره طیبه (در احوال سادات رضوی) محمدباقر مدرس رضوی، تهران، ۱۳۵۲، صفحات ۴۴۱ (برای فرد ردیف ۷) و ۴۴۰ (برای ردیف ۸) و ص ۲۸۳ (ظاهراً فرد ردیف ۱۸، که در سال ۱۳۱۱ قمری درگذشته است). نیز بنگرید به تاریخ شهر مشهد، صفحات ۴۰۳ (مستشار الملک)، ۳۸۶ (ردیفهای ۵، ۱۱ و ۱۲). و ص ۲۶۹. و به تاریخ آستان قدس، علی مؤتمن، آستان قدس، ۱۳۵۵، ص ۳۳۶ (برای شیخ عبدالرحیم و حاج شیخ محمدتقی).

- ۲۵- ملا عبدالرسول / پیشنماز، ردیف ۹۸۹ (نیز ردیف ۲۴ سراب و ۷۷۷ سرشور)
- ۲۶- حاجی محمدرضا خان / برادر ظهیرالدوله، نوکر دولت، مالک و متمول، ردیف ۱۰۰۲.
- ۲۷- حاجی ظهیرالدوله / خانه اجاره‌ای، ردیف ۱۰۰۲ (ظاهراً غرض محمدناصر خان ظهیرالدوله، والی پیشین خراسان است).
- ۲۸- میرزا عبدالعلی / سرکشیک آستانه، متمول و مالک، ردیف ۱۰۵۳.
- ۲۹- ملا عبدالرحمن / مدرس، ردیف ۱۰۶۶ (ظاهراً همان مولف تاریخ علمای خراسان است، مطلع الشمس، ص ۶۸۸ و تاریخ علمای خراسان، ص ۱۴۰).
- ۳۰- حاجی میرزا ابوالحسن / سرکشیک آستانه، متمول و مالک، ردیف ۱۱۴۵ (بنگرید به شجره طیبه، ص ۱۴۹).
- ۳۱- حاجی میرزا آقا / صدرالعلماء، غنی، ردیف ۱۱۴۷.
- ۳۲- میرزا ذبیح‌الله / صدرالحفاظ (نوکر آستانه)، غنی، ردیف ۱۱۵۰.
- ۳۳- خانه سهام‌الدوله / نوکر، غنی، ردیف ۱۱۶۵. (نیز رک: ردیف ۵۲، یارمحمد خان).
- ۳۴- مرحوم حاجی میرزا طاهر / متولی مسجد جامع [گوهرشاد]، ردیف ۱۱۶۶ (وی از خاندان طاهری بوده که اجدادش از حدود سال ۱۲۲۰ قمری تولیت مسجد جامع و موقوفات آن را بر عهده داشته‌اند).
- ۳۵- حاجی میرزا محمدباقرخان عمادالملک / غنی، مالک، ردیف ۱۱۶۸ (وی ظاهراً همان حاکم مشهور طیس و تون بوده که در سال ۱۳۰۰ و زمان سفر ناصرالدین شاه به مشهد به حضور شاه رسیده است، تاریخ شهر مشهد، ص ۳۸۴).
- ۳۶- میرزا عبدالوهاب / خادم باشی آستانه، غنی (دارای دو منزل در کنار هم)، ردیف‌های ۱۱۸۰ و ۱۱۸۱.
- ۳۷- عطاءالله خان / سرتیپ تیموری، متمول، ردیف ۱۱۸۴ (وی نیز در سال ۱۳۰۰ و هنگام سفر ناصرالدین شاه به مشهد به حضور او رسیده است، تاریخ شهر مشهد، ص ۳۸۷).
- ۳۸- میرزا ابوالقاسم / وزیر آستانه، غنی، ردیف ۱۱۸۶ (بنگرید به شجره طیبه، ص ۱۹۹).
- ۳۹- میرزا عبدالعلی / منجم باشی آستانه، ردیف ۱۲۰۳.
- ۴۰- سلطان العلماء / رعیت، غنی، ردیف ۱۲۱۷ (بنگرید به شجره طیبه، جدول شماره ۱۵).
- ۴۱- خانه آقا خان سرتیپ / نوکر دیوان، ردیف ۱۲۳۲.
- ۴۲- میرزا علیرضا مستوفی / نوکر دیوان، غنی و مالک، ردیف ۱۲۲۵ (نیز بنگرید به ردیف ۶۲۰ محله سرشور، وی در سال ۱۲۹۱ قمری املاکی را وقف بر مسجد جامع گوهرشاد کرده و در وقف نامه‌اش «مستوفی اول خراسان» معرفی شده است).
- ۴۳- سردار ایوب خان افغان* / اجاره‌نشین در خانه هاشم‌خان، ردیف ۲۹۳.
- ۴۴- حاجی سید محمد خزانه‌دار [آستانه] / ردیف ۱۱۶۱ (ظاهراً خانه از وی ولی در اختیار یا اجاره دیگران بوده است).
- ۴۵- حاجی ملا عبدالعلی / فراش باشی آستانه، متمول، ردیف ۱۱۸۹.
- ۴۶- حاجی ملاعلی / فراش باشی آستانه، غنی، ردیف ۱۱۹۱.

* - برای شرح حالش بنگرید به تاریخ شهر مشهد، صص ۳۶۴، ۳۷۸ و ۳۹۵.

محله سرشور

موقعیت محله سرشور در مشهد قدیم

وضعیت محله سرشور در مقایسه با کل شهر

ناقصین	خانه‌های اجاره‌ای	خانه‌های وقفی	فقراء	اغنیاء	پیشه‌وران	رعایا	نوکران آستانه	نوکران دولت	جمعیت	منازل	
۴۱	۲۴	۴۷	۹۸۹	۱۱۷۵	۴۷۲۷	۶۲۶۸	۶۰۵	۸۹۵	۵۷۲۸۷	۷۶۶۶	کل شهر
۳	-	-	۱۲۴	۱۹۰	۶۵۱	۸۲۳	۱۲۱	۲۲۰	۸۷۴۸	۱۱۱۹	سرشور
۷/۳	-	-	۱۲/۵	۱۶	۱۳/۸	۱۳	۲۰	۲۴/۵۸	۱۵/۷۵	۱۴/۵۹	درصد

ویژگی محله سرشور: سکونت تعدادی هروی و مروی، هویت متعارف شهری، عدم روحیه روستایی

امکانات رفاهی، خدماتی، کارگاهی و مذهبی محله سرشور

کارخانه‌های شعرافی و شالبافی	باغ	آب انبار	حمام	کاروانسرا و تیمچه	تکیه	مسجد	
۱۳۷	۹۷	۵۱	۴۹	۴۹	۵۹	۹۴	کل شهر
۲۰	۱۳	۱۰	۹	۴	۱۰	۹	سرشور
۱۴/۶	۱۳/۴۰	۱۹/۶	۱۸/۳۶	۸/۱۶	۱۶/۹۴	۱۸/۳۶	درصد

مردم محله سرشور

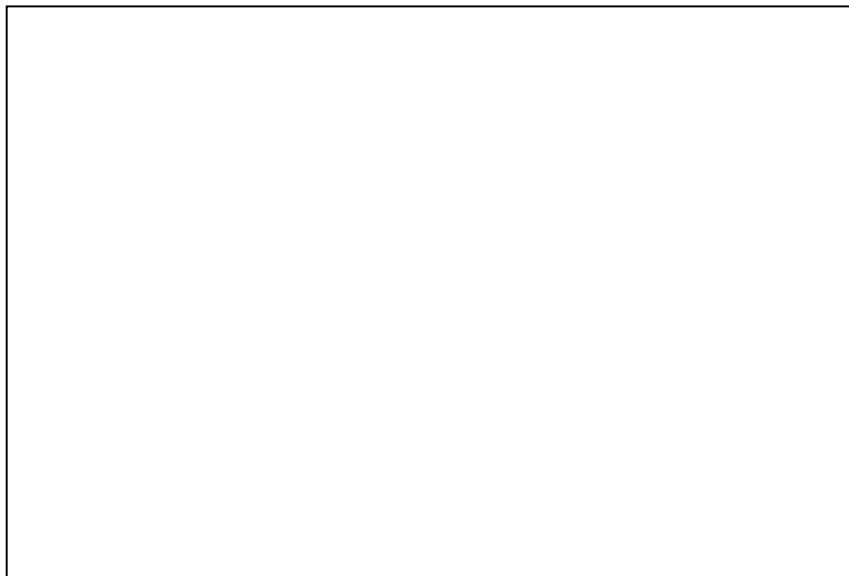
از آنجا که محله سرشور میان محله اعیان نشین و حکومتی سراب و محله تجاری و سوداگرانه یهودنشین عیدگاه قرار داشته، هویت مردم آن هم میانگین هویت مردم دو محله مزبور را تشکیل می‌داده است. در این محله هیچ خانه اجاره‌ای و وقفی وجود نداشته، فقراء آن کم و اغنیایش متعارف بوده است. نوکران دولتی و آستانه‌ای محله سرشور بیش از حد متعارف و رعایا و پیشه‌وران آن کمتر بوده است. کاروانسراها و تیمچه‌ها و باغهای محله سرشور نسبتاً کم و حمامها و آب انبارها و مساجدش بیشتر بوده است. بیشتر ساکنان این محله را نوکران دولت و آستان قدس، تجار، صرافان، زرگران، حکاکها، ملاکها، بزازها، شعرباها و نخودبریزها و مردم میانه حال و صاحبان مشاغل متعارف تشکیل می‌داده‌اند. یکی از ویژگیهای بارز محله سرشور عدم سکونت صاحبان مشاغل روستایی (مثل چوبدار، دشتبان، زارع، سالار، گاوچران، گاودار، گله‌دار، مقنی و میرآب) در آن بوده است. متقابلاً ملک‌التجار شهر و متخصصینی چون طبیب و منجم و جراح و فرهنگیان و هنرمندانی چون شاعر، مُدَّهَب، صحاف و کتابدار در این محله می‌زیسته‌اند. یکی دیگر از ویژگیهای بارز این محله سکونت تعداد قابل ملاحظه‌ای مهاجر ثروتمند مروی و هرروی در آن بوده است. در این محله لوطی، مارگیر، مطرب، باجگیر، فالبین و رمال وجود نداشته، اما یک دعواخر و یک دعاگو در آن می‌زیسته‌اند. در مجموع محله سرشور از هویت شهری متعارفی برخوردار بوده و ساکنان آن شایستگی بیشتری برای عنوان «شهر نشین» داشته‌اند. محله سرشور اکنون هم هویت شهری متعارفی دارد.

افراد متشخص و احتمالاً قابل شناسایی محلۀ سرشور

- ۱- میرزا غوغای شاعر / رعیت، ردیف ۱ (نیز ردیف ۳)
- ۲- علیمردان خان / سرتیپ، نوکر دیوان، متمول و مالک، ردیف ۱۵ (نیز بنگرید به ردیفهای ۴۴۴ و ۴۶۳ محله سراب).
- ۳- حاجی شیخ محمد پیشنماز / طلبه، ردیف ۵۱.
- ۴- محمدقلی بیک / نوکر دیوان، یاور قورخانه، ردیف ۱۷۵.
- ۵- کربلایی کریم / دعوآخر، رعیت، ردیف ۱۹۷.
- ۶- محمدحسین مروی / نوکر دیوان، مستوفی، غنی، ردیف ۲۴۴.
- ۷- حاجی سیدحسن، پیشنماز / رعیت، طلبه، ردیف ۲۵۶.
- ۸- میرزا اسدالله / معمارباشی، نوکر دیوان، غنی، ردیف ۲۵۷.
- ۹- حاجی احمدعلی / خواجه آستانه، غنی، ردیف ۲۹۲.
- ۱۰- میرزا ابوالقاسم / مستوفی، نوکر دیوان، غنی، ردیف ۳۰۸ (نیز ۳۱۴ و ۳۱۸).
- ۱۱- نظام العلماء / رعیت، شالفروش، ردیف ۳۲۶.
- ۱۲- بی بی خانم / رعیت، ردیف ۳۴۹ (از معدود موارد استثنایی که نام زن به عنوان صاحبخانه در این محله ذکر شده است).
- ۱۳- عبدالکریم ناظر / نوکر، غنی، ردیف ۳۵۶ (وی باید همان واقف املاکی بر مسجد جامع گوهرشاد در سال ۱۲۹۴ ق باشد، که وقف نامه اش در دست است).
- ۱۴- آقا میرزا فضل الله پیشنماز / رعیت، ردیف ۳۵۹.
- ۱۵- ملا آقا بابا معدنی / رعیت، تاجر، متمول، ردیف ۳۷۵.
- ۱۶- مصطفی ... سرکرده / نوکر دیوان، غنی، ردیف ۴۹۹.
- ۱۷- علیرضا بیک قراولباشی / نوکر دیوان، غنی، ردیف ۵۰۰.
- ۱۸- امان الله خان سرکرده / نوکر دیوان، غنی، ردیف ۵۲۶.
- ۱۹- میرزا حسن / ریش سفید، رعیت، غنی، ردیف ۵۳۵.
- ۲۰- میرزا آقاخان / دربان باشی، نوکر آستانه، غنی، ردیف ۵۶۶.
- ۲۱- نصرالله خان حاجی سرکرده / نوکر دیوان، ردیف ۵۹۵.
- ۲۲- حاجی میرزا فضل الله سرکرده / نوکر دیوان، متمول و مالک، ردیف ۶۱۷.
- ۲۳- ملا میرزا موسی / مستوفی، نوکر دیوان، متمول و مالک، ردیف ۶۱۸ و ردیف ۶۳۴.
- ۲۴- جناب مستشارالملک / نوکر دیوان، متمول و مالک، ردیف ۶۱۹ (وزیر خراسان، که بعداً به مؤتمن السلطنه هم ملقب شده و در سال ۱۳۰۸ درگذشته است، تاریخ شهر مشهد، ص ۴۰۳) نیز بنگرید به ردیف ۳ سراب.
- ۲۵- آقا میرزا علیرضا مستوفی / نوکر دیوان، متمول و مالک، ردیف ۶۲۰ (نیز ردیف ۱۲۲۵ سراب)
- ۲۶- ملا ابوالقاسم / کتابدار آستانه، نوکر، ردیف ۶۹۱.
- ۲۷- ملا میرزا محمدعلی / طبیب آستانه، نوکر، غنی، ردیف ۷۰۶.
- ۲۸- ملا سیدمهدی دربان باشی / نوکر آستانه، ردیف ۷۳۳.
- ۲۹- میرزا علی اکبر دربان باشی / نوکر آستانه، متمول و مالک، ردیف ۷۶۹ (و ۸۴۲).
- ۳۰- ملا عبدالرسول پیشنماز / ردیف ۷۷۷ (نیز ردیفهای ۲۴ و ۹۸۹ سراب)
- ۳۱- آقا سیدمحمد / خزانه دار آستانه، نوکر آستانه، ردیف ۷۸۵ (نیز ۱۱۶۱ سراب، و هم ۱۱۳۳ نوغان که در آن جا به عنوان رئیس آستانه معرفی شده است. وی ظاهراً همان جد قائم مقامیهاست، شجره طیبه، ص ۱۹۰).
- ۳۲- آقا میرزا اسماعیل منشی / نوکر، ردیف ۷۹۲ (نیز ۷۹۳ و ۷۹۴).
- ۳۳- آقا محمد دربان باشی / نوکر آستانه، ردیف ۸۷۳.

- ۳۵- حاجی ابوالقاسم ملکالتجار/ رعیت، تاجر، متمول، ردیف ۹۷۵ (وی ظاهراً پدر رضا مهدوی رئیس التجار و محمدتقی ملک التجار بعدی بوده است).
- ۳۶- میرزا عبدالمجید خادمباشی/ نوکر آستانه، ردیف ۹۷۷ (وی مشهور به ثقه الاسلام و پدر مرحوم دکتر فیاض بوده است، رک: شجره طیبه، جدول شماره ۱۵؛ و تاریخ آستان قدس، مؤتمن، ص ۳۳۷).
- ۳۷- حاجی میرزا محمدرضا پیشنماز/ رعیت، ردیف ۹۸۴.
- ۳۸- حاجی سیداحمد جواهری/ رعیت، متمول، ردیف ۱۰۰۷.
- ۳۹- ملا میرزا عسکری/ طبیب دارالشفاء، نوکر آستانه، ردیف ۱۰۱۴.
- ۴۰- میرزا احمد/ طبیب دارالشفاء، نوکر آستانه، ردیف ۱۰۱۷.
- ۴۱- عبدالله خان/ تاجر، رعیت، متمول، ردیف ۱۱۰۱ (نیز ۱۱۰۲).

محلہ عیدگاہ

موقعیت محلہ عیدگاہ در مشهد قدیم

وضعیت محلہ عیدگاہ در مقایسه با کل شهر

ناقصین	خانه‌های اجاره‌ای	خانه‌های وقفی	فقراء	اغنیاء	پیشه‌وران	رعایا	نوکران آستانه	نوکران دولت	جمعیت	منازل	
۴۱	۲۴	۴۷	۹۸۹	۱۱۷۵	۴۷۲۷	۶۲۶۸	۶۰۵	۸۹۵	۵۷۲۸۷	۷۶۶۶	کل شهر
۵	-	۱۳	۱۴۳	۳۲۸	۸۲۸	۱۱۴۵	۹۷	۱۴۷	۱۰۳۱۴	۱۳۷۹	عیدگاہ
۱۲/۲	۰	۲۷/۶۵	۱۴/۵	۲۸	۱۷/۵	۱۸/۳	۱۶/۰۳	۱۶/۴۲	۱۸/۵۱	۱۷/۹۸	درصد

ویژگی محلہ عیدگاہ: محل زندگی جدیدها، آوارہ‌های سیاسی افغانی، و عمدۀ دلالها، سوداگران، لوطیها و درویشها.

امکانات رفاهی، خدماتی، کارگاهی و مذهبی محلہ عیدگاہ

کارخانه‌های شربافی و شالبافی	باغ	آب انبار	حمام	کاروانسرا و تیمچه	تکیه	مسجد	
۱۳۷	۹۷	۵۱	۴۹	۴۹	۵۹	۹۴	کل شهر
۲۸	۱۴	۸	۷	۹	۱۷	۱۶	عیدگاہ
۲۰/۴۳	۱۴/۴۳	۱۵/۷	۱۴/۲۸	۱۸/۳۶	۲۸/۸	۱۷	درصد

مردم محله عیدگاه

این محله که میان محله متعارف سرشور و فقیرنشین پایین خیابان قرار داشته، عمده‌ترین ویژگی‌اش سکونت ۱۱۱ خانوار جدید (یهودی) از ۱۱۴ خانوار یهودی شهر بوده است، که همین امر وجهه سوداگری و دلالی آن را بارز می‌کرده است. اما محله عیدگاه از جهت تعداد منازل، جمعیت، نوکران دولت و آستان قدس، رعایا و پیشه‌وران، دارای وضعیتی میانگین بوده است.

اغنیاء، منازل وقفی و تکایای آن زیادتر از حد متعارف و فقراء و خانه‌های اجاره‌ای‌اش کم و صفر بوده است. صاحبان مشاغل ویژه‌ای چون کفن‌نویس، چاووش، لوطی، لوطی‌باشی، مارگیر و کبوترباز و دعوا خرد در این محله نسبتاً فراوان بوده‌اند؛ شاید به سبب همین شلوغی و تنوع مشاغل، کلانتر یا داروغه شهر هم در این محله می‌زیسته است. از دیگر ساکنین بارز این محله موارد زیر بوده است:

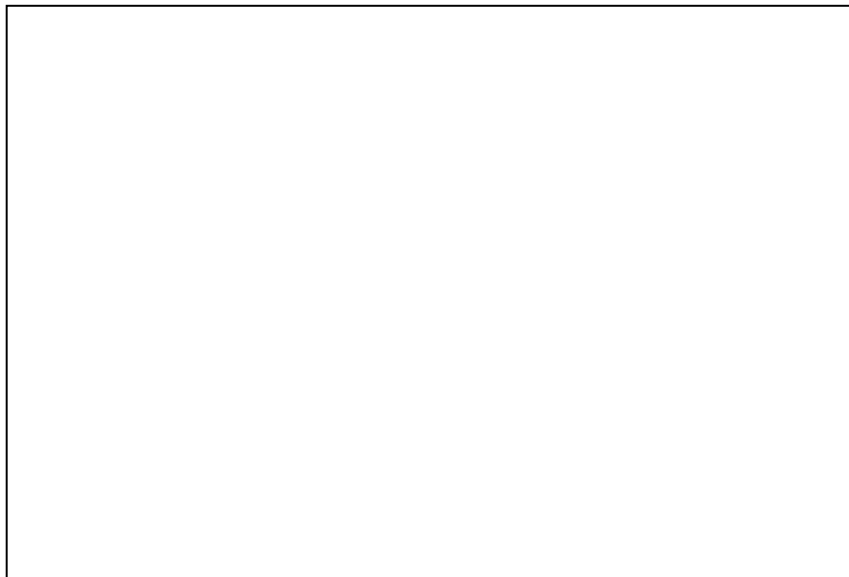
الیجه‌باف‌ها، تجار، حکاک‌ها، خیاط‌ها، دستفروش‌ها، دلال‌ها، رزازه‌ها، روغن‌فروش‌ها، سراج‌ها، سمسار‌ها، سوداگران، شاطرنانوایان، شالباف‌ها، شعرباف‌ها، صابون‌فروش و طلبه و کاروانسرادار و گله‌دار و نیل‌فروش و هیزم‌کش. دو تن از اعقاب عباسقلی خان شاملو هم در این محله می‌زیسته‌اند.

در مجموع چنین به نظر می‌رسد که نبض اقتصاد پنهان و سوداگرانه شهر در این محله می‌تپیده و جهودهای عیدگاه پرچمدار این عرصه بوده‌اند. قرار داشتن این محله بر سر راه پر زائر مشهد - نیشابور و تهران هم عیدگاه را تبدیل به محله زائرپذیر کرده است. چند آواره سیاسی و وظیفه‌خوار افغانی و یک تاجر متمول بخارایی هم در این محله می‌زیسته‌اند.

افراد متشخص و احتمالاً قابل شناسایی محله عیدگاه

- ۱- حاجی علی اکبر / وظیفه خوار، رعیت، غنی، ردیف ۳۰۱ (وی باید از افغانها بوده باشد).
- ۲- شاه سلطان / اولاد شاه کامران، رعیت، ردیف ۳۰۲ (نیز ۵۰۹) شاه کامران از حکام پیشین هرات و عموماً تابع دولت ایران بوده است (بنگرید به تاریخ شهر مشهد، ذیل نام کامران میرزا).
- ۳- آقا میرزا شفیع اعتمادالتولیه / نوکر آستانه، غنی، ردیف ۳۱۵ (نیز ۵۲۵) وی از معتمدین برجسته و از زمره مطلع ترین افراد در آستان قدس بوده است. او در سال ۱۳۰۳ قمری گزارشی از موقوفات شهر مشهد تهیه کرده که نام آن صورت موقوفات / رض / اقدس است.
- ۴- میرزا مقیم / تحصیل دار، نوکر آستانه، غنی، ردیف ۳۱۷.
- ۵- حاجی عبدالجواد / نوکر آستانه، خطیب، ردیف ۳۳۶.
- ۶- آقا سیداحمد پیشنماز / ردیف ۳۶۲.
- ۷- شاهزاده عباس / وظیفه خوار (از زمره نوکران دولت)، ردیف ۳۹۶ (وی هم باید از اولاد شاه کامران بوده باشد).
- ۸- اکرم کدخد / ردیف ۳۹۸ (نوکر دولت و کدخدای محله بوده است).
- ۹- میرزا رضاقلی / نوکر، کلانتر شهر، غنی، ردیف ۳۹۹ (در ردیف ۷۶۲ هم به عنوان داروغة شهر مشهد معرفی شده است).
- ۱۰- شاهزاده سلطان / وظیفه خوار، رعیت، ردیف ۵۰۹ (وی باید همان شاه سلطان ردیف ۳۰۲ باشد).
- ۱۱- میرزا شفیع / نوکر آستانه، ردیف ۵۲۵ (وی احتمالاً همان اعتمادالتولیه ردیف ۳۱۵ است).
- ۱۲- نواب جعفرقلی میرزا / نوکر دیوان، زارع آستانه، متمول، ردیف ۵۸۲.
- ۱۳- آقا سیدابوالحسن شاه / امین آستانه، ردیف ۵۸۹.
- ۱۴- ملا ابراهیم جدید / کدخدا (ظاهراً کدخدای جدیدها)، ردیف ۶۲۳.
- ۱۵- حاجی نظرعلی جدید / نوکر آستانه، غنی، ردیف ۶۴۷ (تنها جدید نوکر آستانه).
- ۱۶- حاجی ملا آقاجانی / دعوا خر، رعیت، ردیف ۷۵۲.
- ۱۷- میرزا رضاقلی / نوکر، داروغة شهر مشهد، غنی، ردیف ۷۶۲ (در ردیف ۳۹۹ او کلانتر شهر معرفی شده است).
- ۱۸- ملا حسن / اولاد خواجه اباصلت (!)، خادم، ردیف ۱۰۸۹.
- ۱۹- آقا محمدخان / نوکر دیوان، وظیفه خوار، ردیف ۱۱۴۴.
- ۲۰- حاجی ابوالقاسم / نوکر دیوان، رئیس پست خانه، ردیف ۱۱۷۶.
- ۲۱- آقا نوروز مرحوم / نوکر آستانه مستقل چی، ردیف ۱۲۱۰.
- ۲۲- محمدکازم / رعیت، منجم باشی، ردیف ۱۲۴۴.
- ۲۳- حاجی محمدصادق بخارایی / رعیت، تاجر، متمول، ردیف ۱۲۸۰ (تنها بخارایی شهر).
- ۲۴- آقا میرزا علی نقی / عالم (؟)، رعیت، ردیف ۱۲۸۴.
- ۲۵- علیمردان خان شاملو / نوکر آستانه، غنی، ردیف ۱۲۹۲ (وی و نفر بعد باید از اعقاب عباسقلی خان شاملو، بیگرببیگ خراسان در زمان صفویه و بانی مدرسه عباسقلی خان باشند).
- ۲۶- مصطفی قلی خان شاملو / نوکر دیوان، ردیف ۱۳۹۳ (بنگرید به توضیح شماره پیش).
- ۲۷- ملا بابا / نوکر آستانه، مستوفی، ردیف ۱۳۰۷ (شاید نام وی در اصل میرزا بابا باشد).
- ۲۸- میرزا اسماعیل / خادم باشی، غنی، ردیف ۱۳۵۰.

محلۀ پایین خیابان

موقعیت محلۀ پایین خیابان در مشهد قدیم

وضعیت محلۀ پایین خیابان در مقایسه با کل شهر

ناقصین	خانه‌های اجاره‌ای	خانه‌های وقفی	فقراء	اغنیاء	پیشه‌وران	رعایا	نوکران آستانه	نوکران دولت	جمعیت	منازل	
۴۱	۲۴	۴۷	۹۸۹	۱۱۷۵	۴۷۲۷	۶۲۶۸	۶۰۵	۸۹۵	۵۷۲۸۷	۷۶۶۶	کل شهر
۶	-	۷	۲۴۷	۱۷۱	۱۱۲۳	۱۴۲۰	۶۹	۱۱۵	۱۰۷۳۰	۱۵۸۵	پایین خیابان
۱۴/۶۳	-	۱۴/۸۹	۲۵	۱۴/۵	۲۳/۷	۲۲/۶	۱۱/۴۰	۱۲/۸۴	۱۹/۳۸	۲۰/۶۷	درصد

ویژگی محلۀ پایین خیابان: پرخانه و پرجمعیت‌ترین محلۀ فقیرنشین، و محل زندگی عمدۀ غرشماریهای شهر و مردم خرده پا.

امکانات رفاهی، خدماتی، کارگاهی و مذهبی محلۀ پایین خیابان

کارخانه‌های شربافی و شالبافی	باغ	آب انبار	حمام	کاروانسرا و تیمچه	تکیه	مسجد	
۱۳۷	۹۷	۵۱	۴۹	۴۹	۵۹	۹۴	کل شهر
۵۶	۵	۷	۶	۱۶	۹	۲۲	پایین خیابان
۴۰	۵	۱۳/۷۲	۱۲/۲۴	۳۲/۶۵	۱۵/۲۵	۲۳/۴	درصد

مردم محله پایین خیابان

افراد متشخص و احتمالاً قابل شناسایی محله پایین خیابان

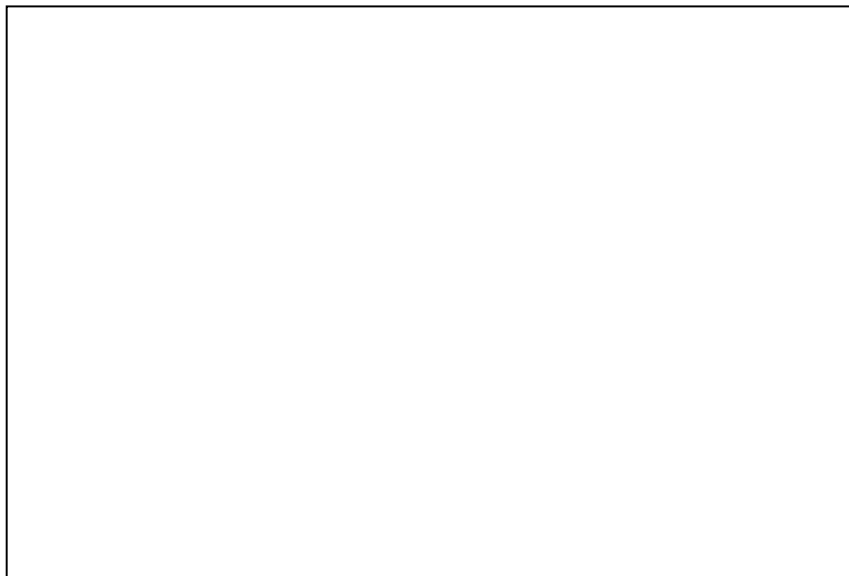
- ۱- ملا حاجی حسن / خطیب آستانه، ردیف ۲۳.
- ۲- ملا عبدالؤمن / خطیب آستانه، ردیف ۳۰.
- ۳- ملا آقابابا / شغل معدنی، متمول، ردیف ۴۲.
- ۴- شیخ عبدالحسین پیشنماز / ردیف ۷۶.
- ۵- ملکالتجار نیشابوری / رعیت، متمول، ردیف ۹۴.
- ۶- کربلایی عباس غریب‌زاده / کدخدا (ظاهراً کدخدای
غر شمارها)، ردیف ۴۴۱.
- ۷- حاجی ابراهیم / کدخدای محله، نوکر، ۹۰۸ و دو ردیف
بعد.
- ۸- آقا علی‌اکبر / نایب داروغه، نوکر، ۹۳۴.
- ۹- آقا سیدمظلوم پیشنماز / ردیف ۱۳۳۶ (نیز ردیف ۱۵۳۱)،
فقیر.
- ۱۰- کربلایی حجی / نوکر آستانه، داروغه، ردیف ۱۴۷۴.
- ۱۱- کربلایی حسن / نوکر آستانه، داروغه مزارع، ردیف ۱۴۷۶.
- ۱۲- آقا محمد پیشنماز / رعیت، ردیف ۱۵۶۸.
- ۱۳- حاجی خانم / ردیفهای ۸۲۳ و ۸۲۵ (تنها زن صاحب‌خانه
در این محله).

محله پایین خیابان که دارای بیشترین واحد مسکونی و کمترین تعداد باغ بوده، فقیرنشین‌ترین محله شهر نیز بوده است. قرار داشتن این محله در قسمت شرق و پایین دست (کم ارتفاع) شهر سبب شده که آب خیابان و آبهای فصلی و فاضلاب شهر در نهایت کثیفی به این محله برسند. قرار داشتن پایین خیابان در حد فاصل محله سوداگر و جهودنشین عیدگاه و محله قدیمی و روستایی طبع نوغان، همچنین واقع بودن این محله بر سر شاهراههای تجاری و سیاسی - نظامی سرخس و مرو و هرات (محل حملات ترکمانها، ازبکها و افغانها) این محله را تبدیل به محله‌ای فقیرنشین و پر مخاطره و آسیب‌پذیر کرده بوده است. بدین سبب اعیان و دولتمردان شهر کمتر در این محله سکونت داشته‌اند. متقابلاً پیشه‌وران خرده‌پا و صاحبان مشاغل فقیرانه بیشترین ساکنان پایین خیابان را تشکیل می‌داده‌اند، مثل: باجگیر، بقال، بنا، پالاندوز، پيله‌کش، تون‌تاب، حلاج، حمال، خرکار، خرده‌فروش، درویش، دستفروش، دلال، زارع، ساریان، سبزی‌کار، سقا، شالباف، علاف، قصاب، کاه‌فروش، کفاش، کهنه‌دوز، کلاه‌دوز، مقنی، نعلبند و هیمه‌کش. متقابلاً کارکنان و نوکران دولت و آستان قدس در این محله کم بوده‌اند.

محله کوچک غر شمارها یا «غریب‌زاده»‌ها نیز در همین محله و محله نوغان واقع بوده (ظاهراً در کوچه سیاه‌آب یا سیاوون) در نتیجه ۲۳ خانوار از ۳۵ خانوار غریب‌زاده‌های شهر در پایین خیابان می‌زیسته، که بیشترشان خراط و مطرب بوده‌اند.

وجود اراضی وسیع و حاصلخیز موقوفه آب خیابان مشهد (متعلق به آستان قدس رضوی) در بیرون دروازه پایین خیابان سبب شده که تعداد زارعان این محله نیز قابل توجه باشد و هم داروغه مزارع آستان قدس به همراه یک داروغه دیگر در همین محله ساکن شوند. بیشترین کارخانه‌های شعربافی و هم کاروانسراها و تیمچه‌های شهر نیز در این محله قرار داشته است. محله پایین خیابان اکنون نیز ضامی چون کویهای فقیرنشین «قلعه خیابان» و «قلعه ساختمان» را پذیرفته و در مجموع از فقیرترین، نابسامان‌ترین و آسیب‌پذیرترین محلات شهر مشهد است.

محلۀ نوغان

موقعیت محلۀ نوغان در مشهد قدیم

وضعیت محلۀ نوغان در مقایسه با کل شهر

ناقصین	خانه‌های اجاره‌ای	خانه‌های وقفی	فقراء	اغنیاء	پیشه‌وران	رعایا	نوکران آستانه	نوکران دولت	جمعیت	منازل	
۴۱	۲۴	۴۷	۹۸۹	۱۱۷۵	۴۷۲۷	۶۲۶۸	۶۰۵	۸۹۵	۵۷۲۸۷	۷۶۶۶	کل شهر
۱۰	۱	۹	۲۲۶	۲۰۵	۱۰۳۳	۱۱۹۷	۱۵۰	۱۰۳	۹۹۵۱	۱۴۴۵	نوغان
۲۴/۴	۴/۱۶	۱۹/۱۴	۲۲/۸	۱۷/۴	۲۲	۱۹	۲۴/۷۹	۱۱/۵	۱۸	۱۸/۸۴	درصد

ویژگی محلۀ نوغان: : قدیمی‌ترین محلۀ شهر، با هویت شهری - روستایی، و محل زندگی عمده اصناف و پیشه‌وران.

امکانات رفاهی، خدماتی، کارگاهی و مذهبی محلۀ نوغان

کارخانه‌های شعرافی و شالبافی	باغ	آب انبار	حمام	کاروانسرا و تیمچه	تکیه	مسجد	
۱۳۷	۹۷	۵۱	۴۹	۴۹	۵۹	۹۴	کل شهر
۱۸	۱۲	۸	۸	۱۴	۶	۱۷	نوغان
۱۳	۱۲/۴	۱۵/۷	۱۶/۳۲	۲۸/۵۷	۱۰/۱۶	۱۸	درصد

مردم محله نوغان

محله نوغان که پس از پایین خیابان بیشترین واحدهای مسکونی را داشته، در شمال شرق شهر و در جوار تعداد زیادی روستای قدیمی و حاصلخیز (چون جمع آباد، شادکن، دنگان، سمزقند، محراب خان، شقا، خیرآباد، اسفریزی یاسویسی ...) قرار داشته و قدیمی ترین محله شهر بوده است. محلات همسایه نوغان در جنوب، پایین خیابان و در غرب محله بالاخیابان و تا حدودی محله سراب بوده است. بدین سبب تعداد دوازده خانوار از ۳۵ خانوار غرشمهر مشهد در این محله می زیسته اند (در مرز نوغان و پایین خیابان) و در سوی دیگر آن تعداد قابل توجهی از صاحبان مناصب و مشاغل عمده آستان قدس ساکن بوده اند.

با توجه به آنچه گذشت می بینیم که صاحبان مشاغل روستایی فراوانی ساکن این محله بوده اند (چون زارع، دشتبان، چوبدار، چوپان، گله دار و مالفروش). در عین حال صاحبان بعضی از پیشه های نادرشهر استثنائاً در این محله می زیسته اند، مثل اتوکش، چکمه دوز، چای فروش، حصیرباف. عمده دیگر ساکنان ویژه محله نوغان را صاحبان این مشاغل تشکیل می داده اند: ایاغچی، تریاک مال، تفنگ ساز، تیغ بند، جراح، چوخه دوز، حمامی، خاکشور، خرازی فروش، رمال، زنجیر زن، سنگتراش، صفار، عطار، عمله، فالبین، کاشی پز، کاشی گر، کفاش، گیوه دوز و نعلبند. کاروانسراها و تیمچه های محله نوغان بعد از محله پایین خیابان از بیشترین تعداد برخوردار بوده است. این محله تنها یک خانه اجاره ای داشته اما خانه های وقفی آن قابل توجه بوده است. در مجموع می توان محله نوغان را محل زندگی اصناف و پیشه وران سنتی شهر مشهد نامید، کما این که می بینیم چند تن از ریش سفیدان اصناف هم در این محله می زیسته اند.

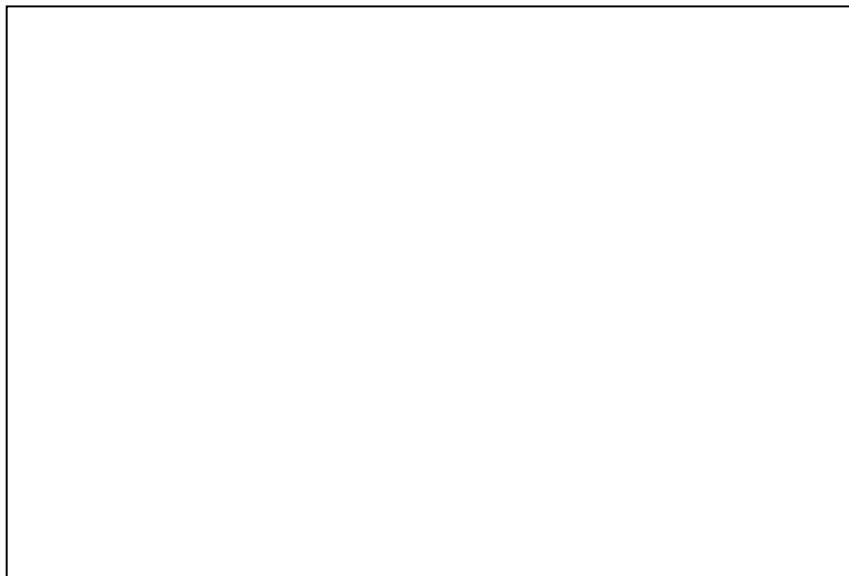
محله نوغان اکنون پس از پایین خیابان فقیر نشین ترین محله شهر است و از جهات شمال و شرق بسیار گسترش یافته و خود تبدیل به شهری شده است.

افراد متشخص و احتمالاً قابل شناسایی محله نوغان

- ۱- میرزا محمد/ منشی آستانه، ردیف ۳۵.
- ۲- آقا سید کاظم پیشنماز/ ردیف ۶۲.
- ۳- کربلایی رضا / ریش سفید اصناف، ردیف ۶۴.
- ۴- حاجی یعقوب / نوکر دیوان، کدخدای محله، ردیف ۱۸۰ (چنان که در مقدمه ذکر شد وی در سال ۱۲۸۳ هم کدخدای محله نوغان بوده است).
- ۵- جناب ملا محمد تقی پیشنماز/ ردیف ۲۲۲.
- ۶- شیخ علی پیشنماز/ ردیف ۲۶۴.
- ۷- قره خان مرحوم / ردیف ۵۲۳.
- ۸- شجاع الدوله مرحوم/ ردیف ۶۶۶ (نیز ردیفهای ۸۷۱ و ۸۸۰) وی ظاهراً همان سام خان حاکم قوچان بوده است. (فرزند رضا قلی خان و برادر بزرگتر امیر حسین خان شجاع الدوله).
- ۹- حاجی میرزا رحیم/ نوکر آستانه، طبیب، غنی، ردیف ۶۷۵.
- ۱۰- عباس خان سرتیپ/ نوکر دیوان، ردیف ۷۱۰.
- ۱۱- همشیره شجاع الدوله/ ردیف ۸۸۰.
- ۱۲- حاجی میرزا بابا/ مستوفی آستانه، غنی، ردیف ۸۸۱.
- ۱۳- آقای حاجی میرزا طاهر مرحوم/ مستوفی مسجد، غنی، ردیف ۸۸۳ (نیز بنگرید به ردیف ۱۱۶۶ سراب).
- ۱۴- میرزا عبدالجواد/ نوکر آستانه، مشرف، ردیف ۸۸۵.
- ۱۵- حاجی میرزا محمد علی/ وزیر آستانه، غنی، ردیف ۸۸۶.
- ۱۶- میرزا علی/ نوکر آستانه، تحویلدار، غنی، ردیف ۸۸۸.
- ۱۷- میرزا علی نقی/ نوکر آستانه، مستوفی، ردیف ۸۸۹.
- ۱۸- میرزا اسماعیل/ نوکر آستانه، مشرف، ردیف ۸۹۲.
- ۱۹- آقا میرزا بابا/ نوکر آستانه، مستوفی، متمول، ردیفهای ۸۹۵ و ۸۹۶.
- ۲۰- حاجی میرزا عبدالعلی/ خادم باشی، غنی و مالک، ردیف ۸۹۸.
- ۲۱- میرزا ابوالحسن / نوکر آستانه، تحویلدار، ردیف ۹۰۵.
- ۲۲- میرزا باقر مرحوم/ نوکر آستانه، مشرف دارالشفاء، ردیف ۹۱۱ (بنگرید به شجره طیبه، ص ۲۲۴).
- ۲۳- حاجی سید حسن/ فراش باشی، غنی، ردیف ۹۱۵.
- ۲۴- شیخ حسن/ نوکر آستانه، امین آشپزخانه، ردیف ۹۱۶.
- ۲۵- آقا سید رضا/ مشیر آستانه، غنی، ردیف ۹۳۱.
- ۲۶- مشهدی زین العابدین / نوکر آستانه، شربت دار، ردیف ۹۵۶.
- ۲۷- مرحوم میرزا ابوالحسن / حافظ، خطیب، ردیف ۹۶۳.
- ۲۸- میرزا مهدی/ نوکر آستانه، چراغچی، ردیف ۹۶۶.
- ۲۹- شیخ جعفر پیشنماز/ ردیف ۱۰۴۲.
- ۳۰- میرزا محمد تقی/ مشرف آشپزخانه آستانه، ردیف ۱۰۴۶ (برای احوالش بنگرید به شجره طیبه، ص ۲۹۰).
- ۳۱- میرزا داوود/ خادم باشی، ردیف ۱۰۹۰.
- ۳۲- سید علی اکبر/ ضابط آستانه، ردیف ۱۱۱۹.
- ۳۳- میرزا بدرالدین / نایب التولیه، غنی. ردیف ۱۱۲۳ و ردیف ۱۱۲۵، (بنگرید به تاریخ شهر مشهد، ص ۳۵۵).
- ۳۴- میرزا عبدالله / نایب الزیارة شاهنشاه، خادم باشی، متمول، ردیف ۱۱۳۰.
- ۳۵- میرزا محمد علی پیشنماز/ ردیف ۱۱۳۲.
- ۳۶- حاجی سید محمد/ رئیس آستانه، غنی، ردیف ۱۱۳۳ (وی جد قائم مقامیها بوده، که در سال ۱۳۱۵ قمری درگذشته است، رک: شجره طیبه، ص ۱۹۰).
- ۳۷- میرزا محسن / مشرف آستانه، ردیف ۱۱۳۹.
- ۳۸- میرزا موسی خان/ صدر آستانه، غنی، ردیف ۱۱۴۱.
- ۳۹- حاجی محمد علی/ شربت دار آستانه، ردیف ۱۱۴۲.
- ۴۰- ملا علی اکبر/ امین آستانه، ردیف ۱۱۴۶.
- ۴۱- کربلایی جعفر/ شربت دار آستانه، ردیف ۱۱۴۷.
- ۴۲- ملا غلامحسین / ضابط آستانه، ردیف ۱۱۴۹.
- ۴۳- خان سوارخان / دربان، نوکر آستانه، ردیف ۱۱۷۸.
- ۴۴- حاجی اسماعیل / بقال باشی، ردیف ۱۱۸۶.
- ۴۵- حسن / ریش سفید بقال، غنی، ردیف ۱۱۹۴.
- ۴۶- میرزا علی رضا / مستوفی دیوان، ردیف ۱۲۱۸ (وی باید همان میرزا علی رضای مستوفی مشهور باشد).
- ۴۷- ملا آقا جان / معمار باشی، ردیف ۱۲۳۱.
- ۴۸- ملا عبدالرحمان پیشنماز / ردیف ۱۲۷۴.
- ۴۹- محمد عمر خان افغان / ردیف ۱۲۸۸.
- ۵۰- سید غلامرضا / عمله دارالشفاء، رعیت، ردیف ۱۴۲۱.
- ۵۱- حاجی ملا سلیمان پیشنماز / ردیف ۱۴۲۹.

- ۵۲- جناب مستطاب میرزای ناظر / نوکر آستانه، غنی، ردیف ۱۴۴۵ (نیز ردیف ۱۰۱۹). (وی میرزا محمدصادق ناظر، جد خاندان «میرزای ناظر» یا شهیدوست بوده است، روزنامه سفر خراسان، ص ۱۹۵؛ تاریخ شهر مشهد، ص ۳۵۵)
- ۵۳- زن آخوند، ردیف ۶۶۸ / بی‌بی سیده، ردیف ۸۶۵ / همشیره شجاع‌الدوله ردیف ۸۸۰ / خیرالنساء ردیف ۹۲۸ / ملا باجی ردیف ۱۰۲۳ (زنان صاحب‌خانه محله نوغان).

محله بالاخیابان

موقعیت محله بالاخیابان در مشهد قدیم

وضعیت محله بالاخیابان در مقایسه با کل شهر

ناقصین	خانه‌های اجاره‌ای	خانه‌های وقفی	فقراء	اغنیاء	پیشه‌وران	رعایا	نوکران آستانه	نوکران دولت	جمعیت	منازل	
۴۱	۲۴	۴۷	۹۸۹	۱۱۷۵	۴۷۲۷	۶۲۶۸	۶۰۵	۸۹۵	۵۷۲۸۷	۷۶۶۶	کل شهر
۱۰	۱	۵	۸۲	۵۴	۵۳۵	۷۵۰	۴۰	۹۳	۵۸۸۱	۸۸۱	بالا خیابان
۲۴/۴	۴/۱۶	۱۰/۶۳	۸/۳	۴/۶	۱۱/۳	۱۲	۶/۶۱	۱۰/۳۹	۱۰/۵۸	۱۱/۴۹	درصد

ویژگی محله بالاخیابان : وسعت زیاد، جمعیت و منزل کم، دارای باغ و قنات زیاد و محل ورود عمدهٔ علف و هیمه به شهر.

امکانات رفاهی، خدماتی، کارگاهی و مذهبی محله بالاخیابان

کارخانه‌های شعربافی و شالبافی	باغ	آب انبار	حمام	کاروانسرا و تیمچه	تکیه	مسجد	
۱۳۷	۹۷	۵۱	۴۹	۴۹	۵۹	۹۴	کل شهر
۳	۳۲	۸	۴	۱	۳	۱۶	بالاخیابان
۲/۱۸	۳۲/۹۸	۱۵/۶۸	۸	۲	۵	۱۷	درصد

مردم محله بالاخیابان

بالاخیابان با این که ظاهراً بیشترین وسعت را در میان محلات شهر داشته و در بلند آب و بالا دست هم واقع بوده، تعداد منازل و جمعیت اهالی آن کمتر از دیگر محلات بوده است، چرا که آب خیابان و بیشتر قناتهای مشهد از این محله وارد شهر می‌شده و اغلب باغ و باغچه‌های متعینان در این محله قرار داشته است. هنوز هم نام باغهای «هشتاباد» (عشرت‌آباد)، «عنبر»، «سنگی»، «منبع» و باغهای سرده و سعدآباد و نکاح که در بالاخیابان یا در جوار آن وجود داشته‌اند برای مردم مشهد آشنا هستند. متقابلاً قسمت سفلی بالاخیابان که به حرم نزدیک بوده و میان محلات نوغان و سراب قرار داشته اعیان‌نشین بوده است.

بدین سبب در میان ساکنان محله بالاخیابان از سویی نقیب سادات، داروغه آب خیابان، شیخ‌الرئیس (رئیس دارالشفای آستان قدس) و تعداد دیگری از صاحب منصبان بلند پایه را می‌بینیم و از سویی تعداد قابل ملاحظه‌ای از آدمهای بی‌هویت و هم صاحبان مشاغل روستایی چون گاودار، مقنی، هیزم‌کش، علف‌کش، عمله، باغدار، باغبان، باغتره‌کار، چوپان، دشتبان، زارع، زغال‌فروش، میرآب، سبزی‌کار و سالار در این محله ساکن بوده‌اند.

به سبب وجود روستاهای فراوانی که در حد فاصل دروازه بالاخیابان تا چناران واقع بوده‌اند، و هم قرارداشتن این محله بر سر راه جنگلها و کوههای هزار مسجد، گویی عمده آذوقه و علف و هیزم و هیمه و سبزی و میوه شهر از طریق دروازه بالاخیابان وارد شهر می‌شده است. در مجموع، کاروانسراها و کارخانه‌های شعربافی و اغنیای این محله کم و باغها و آب انبارهای آن زیاد بوده است. در قرن حاضر نیز بیشتر علاقیها و تره‌بار فروشیها و میادین بار شهر مشهد در این محله و جوار آن واقع بوده است.

افراد متشخص و احتمالاً قابل شناسایی محلۀ بالاخیابان

- ۱- میرزا عبدالجواد سرکشیک/ نوکر آستانه، غنی، ردیف ۱ (ظاهراً از خاندان شهیدی بوده است، بنگرید به شجره طیبه، جدول شماره ۱۵).
- ۲- هادی/ ریش سفید علاف، غنی، رعیت، ردیف ۸۳.
- ۳- مشهدی حسن/ کدخدا، رعیت، ردیف ۹۹ (خانه اجاره‌ای است، بنگرید به ردیف ۷۱۱).
- ۴- ملا محمدعلی/ صحاف آستانه، ردیف ۱۱۲.
- ۵- آقا میرزا خلیل/ مستوفی، نوکر آستانه، ردیف ۱۱۸.
- ۶- آقا محمد شریف مرحوم، [ابه اجاره] حاجی محمدتقی خان سرتیپ/ نوکر دیوان، ردیف ۱۳۴.
- ۷- حاجی میرزا رحیم/ نوکر آستانه، شکسته‌بند، ردیف ۱۳۷.
- ۸- میرزا علی محمد مستوفی/ نوکر دیوان، ردیف ۱۳۸.
- ۹- خانه وقف، تلگراف خانه / ردیف ۱۳۹ (تلگراف از سال ۱۲۹۳ قمری در مشهد کشیده شد، تاریخ شهر مشهد، ص ۲۶۵).
- ۱۰- حاجی میرزا ذبیح‌الله؟ اعتمادالسلطنه / نوکر دیوان، ردیف ۱۴۱.
- ۱۱- حاجی میرزا جعفر سرکشیک/ نوکر آستانه، ردیف ۱۴۳.
- ۱۲- حاجی میرزا عبدالحسین نقیب/ نوکر آستانه، ردیف ۱۴۴ و ۸۲۰ (از اجداد سادات بینش و عمید صفوی بوده است، رک: شجره طیبه، ص ۲۴۳ و ۲۴۷).
- ۱۳- بهبود خان/ حاکم کلات، نوکر دیوان، غنی، ردیف‌های ۱۵۷ و ۳۲۵ (پسر یلنگتوش خان اول).
- ۱۴- حاجیه خانم / کرباس فروش، ردیف ۱۵۹.
- ۱۵- کربلایی احمد/ داروغه آب خیابان، ردیف ۳۳۳.
- ۱۶- حاجی رجب/ مقنی باشی، ردیف ۳۳۷.
- ۱۷- کربلایی محمدصفر جدید/ رعیت، غنی، ردیف ۳۶۸ (تنها جدید محلۀ بالاخیابان).
- ۱۸- جبار، پیک چاپار/ نوکر دیوان، ردیف ۴۷۱.
- ۱۹- آقا حسن/ مقنی باشی، غنی، ردیف ۵۲۱.
- ۲۰- حاجی صدرالدین/ نوکر آستانه، مستوفی، ردیف ۶۵۹.
- ۲۱- حاجی ملا محمدعلی/ نوکر آستانه، تحویلدار، ردیف ۶۹۳.
- ۲۲- میرزا ابوالقاسم/ نوکر آستانه، تحویلدار، ردیف ۶۹۴.
- ۲۳- ملا مهدی/ پیشنماز، ردیف ۷۱۰ (نیز بنگرید به ردیف ۸۶۳).
- ۲۴- مشهدی حسن/ نوکر، کدخدا، غنی، ردیف ۷۱۱ (نیز بنگرید به ردیف ۹۹).
- ۲۵- محمدحسین میرزا/ نواده شاه محمود افغان (ظاهراً وظیفه خوار دولت)، ردیف ۸۰۰ (شاه محمود پدر کامران میرزا بوده است).
- ۲۶- عیسی خان بیک / نوکر دیوان، امیر آخور توپخانه، ردیف ۸۲۸.
- ۲۷- میرزا محمدعلی / سرکشیک آستانه، ردیف ۸۳۶ (از اجداد سادات سرکشیکی بوده است، رک: شجره طیبه، ص ۲۳۹).
- ۲۸- حاجی میرزا شفیع / نویسنده آستانه، ردیف ۸۴۹ (ظاهراً همان میرزا شفیع اعتمادالتولیه است).
- ۲۹- ملا مهدی پیشنماز / ردیف ۸۶۳ (که باید همان فرد ردیف ۷۱۰ باشد).
- ۳۰- نواب هاشم میرزا / معین التولیه، ردیف ۸۶۴ (وی برادر شیخ‌الرئیس بوده است، تاریخ شهر مشهد، ص ۳۸۵).
- ۳۱- جناب ابوالحسن میرزا / شیخ‌الرئیس (رئیس دارالشفاء)، ردیف‌های ۸۶۶ و ۸۶۹ (رک: تاریخ شهر مشهد، ص ۳۸۵).
- ۳۲- والده معین‌التولیه / ردیف ۸۶۸. و چند زن دیگر صاحب خانه به شرح زیر:
- حاجیه خانم کرباس فروش، ردیف ۱۵۹ / فاطمه خانم، فقیر، ۷۳۸ / فاطمه خانم، جوراب فروش، ۸۶۱.